

Електронний журнал «Ефективна економіка» включено до переліку наукових фахових видань України з питань економіки (Категорія «Б», Наказ Міністерства освіти і науки України № 975 від 11.07.2019). Спеціальності – 051, 071, 072, 073, 075, 076, 292.
Ефективна економіка. 2026. № 3.
ISSN 2307-2105

Copyright © The Author(s). This is an open access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License 4.0 (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>).

DOI: <http://doi.org/10.32702/2307-2105.2026.3.60>

УДК 330.34:330.8

О. П. Нестеренко,

д. е. н., професор, професор кафедри економічної теорії, макро- і мікроекономіки,

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-0886-8173>

К. В. Савчук,

магістрантка, Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0001-8043-1999>

ВПЛИВ ГОСПОДАРСЬКОГО МЕНТАЛІТЕТУ НА ІНСТИТУЦІЙНУ ТРАНСФОРМАЦІЮ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

O. Nesterenko,

Doctor of Economic Sciences, Professor,

Professor of the Department of Economic Theory, Micro- and Macroeconomics,

Taras Shevchenko National University of Kyiv

K. Savchuk,

Master's student, Taras Shevchenko National University of Kyiv

THE IMPACT OF ECONOMIC MENTALITY ON INSTITUTIONAL TRANSFORMATION OF UKRAINE'S ECONOMY

У статті проаналізовано вплив господарського менталітету на процеси інституційної трансформації економіки України. Показано, що ментальні моделі економічної поведінки визначають сприйняття формальних норм, реформ і механізмів державного регулювання. Узагальнено теоретичні підходи до розмежування понять «економічна ментальність» та «господарський менталітет». Висвітлено історичні передумови формування української економічної ментальності та обґрунтовано деформувальний вплив радянської соціально-економічної системи на традиційні моделі господарської поведінки. На основі інституційної теорії та культурних вимірів Г. Гофстеде ідентифіковано ключові характеристики сучасного господарського менталітету українців, зокрема високу дистанцію влади, схильність до уникнення невизначеності та патерналістські установки. Окрему увагу приділено трансформації ментальних моделей під впливом російсько-української війни. Доведено, що невідповідність між формальними правилами та усталеними моделями економічної поведінки зумовлює інституційну інерцію та обмежує результативність реформ. Запропоновано напрями узгодження економічних перетворень із соціокультурними особливостями українського суспільства.

The article analyzes the impact of the economic mindset on the processes of institutional transformation of Ukraine's economy. It shows that mental models of economic behavior determine the perception of formal norms, reforms, and mechanisms of state regulation. Theoretical approaches to distinguishing the concepts of "economic mentality" and "economic mindset" are summarized. The historical prerequisites for the formation of Ukrainian economic mentality are highlighted, and the deforming influence of the Soviet socio-economic system on traditional patterns of economic behavior is substantiated.

Based on institutional theory and G. Hofstede's cultural dimensions, key characteristics of the contemporary economic mindset of Ukrainians are identified, including high power distance, a strong tendency to avoid uncertainty, paternalistic attitudes, and limited public trust. Particular attention is paid to the

transformation of mental models under the impact of the Russian–Ukrainian war, which has simultaneously intensified processes of self-organization, economic responsibility, civic engagement, and horizontal interaction while increasing uncertainty and short-term economic strategies. The war has also accelerated behavioral adaptation, reshaped attitudes toward private property and entrepreneurship, and strengthened grassroots economic cooperation across regions, creating new forms of economic resilience and collective action. It is demonstrated that the mismatch between formal rules and established patterns of economic behavior causes institutional inertia and limits reform effectiveness. The article proposes directions for aligning economic transformations with the sociocultural characteristics of Ukrainian society, strengthening entrepreneurial initiative, reducing power distance, increasing transparency of public governance, promoting financial literacy, enhancing social cohesion, and supporting adaptive economic capacity in the context of post-war recovery, long-term stability, and sustainable economic development for future generations and inclusive growth.

Ключові слова: *господарський менталітет, економічна ментальність, інституційна трансформація, економічна поведінка, інституційна інерція, культурні виміри Гофстеде, економічні реформи.*

Keywords: *economic mindset, economic mentality, institutional transformation economic behavior, institutional inertia, Hofstede cultural dimensions, economic reforms.*

Постановка проблеми. Сучасний етап розвитку економіки України характеризується тривалими та суперечливими процесами інституційної трансформації, що супроводжуються запровадженням ринкових механізмів, реформуванням системи державного управління та адаптацією економічних правил та практик до європейських стандартів. Водночас ефективність зазначених перетворень значною мірою залежить не лише від якості формальних інституційних змін, а й від глибинних соціокультурних чинників, зокрема господарського менталітету суспільства.

Ментальні моделі економічної поведінки українців зазнали істотних трансформацій упродовж XX століття. Запровадження в радянський період командно-адміністративної системи господарювання, примусової колективізації, домінування колективістських установок та витіснення традицій суттєво вплинули на формування економічних цінностей і моделей поведінки. Подальший етап, пов'язаний із проголошенням незалежності України, ознаменувався формальним поверненням до ринкових принципів господарювання та декларованою орієнтацією на європейські цінності.

У результаті на початку XXI століття Україна опинилася в ситуації, за якої ринкові принципи були закріплені на нормативному рівні, однак суспільство виявилось не готовим до їх ефективного функціонування з огляду на інституційну інерцію та трансформаційну деформацію ментальних моделей. Водночас некоректним є зведення сучасного господарського менталітету українців виключно до спадщини радянської системи. Доцільніше розглядати його як результат складної деформації та нашарування різних історичних і соціокультурних впливів.

Події Революції Гідності та повномасштабне вторгнення стали каталізаторами змін у низці вимірів господарського менталітету, зокрема у ставленні до відповідальності, самоорганізації, підприємницької ініціативи та ролі держави в економіці. Попри це, значна кількість реформ і надалі демонструє обмежену результативність, що актуалізує потребу поглибленого аналізу взаємодії формальних інституцій із неформальними ментальними установками суспільства. Саме господарський менталітет як стійка неформальна інституція значною мірою визначає характер економічної поведінки та ставлення до власності, праці й підприємництва, а отже потребує системного наукового осмислення в контексті інституційної трансформації економіки України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження господарського менталітету має глибоке теоретичне підґрунтя у працях представників неортодоксальних напрямків, зокрема німецької історичної школи. Фундатор старої історичної школи В. Рошер обґрунтовував, що господарська поведінка індивіда визначається не лише прагненням до

вигоди, а й почуттям національної єдності та суспільними інтересами [15, с. 402]. К. Кніс стверджував, що господарська діяльність зумовлена передусім ментальністю народу, законами, мораллю та іншими аспектами суспільного буття [15, с. 405].

Особливе значення для розуміння інституційних трансформацій мають праці представників новітньої історичної школи — В. Зомбарта та М. Вебера. У праці «Протестантська етика і дух капіталізму» М. Вебер довів, що трансформація парадигми мислення (ментальності) виступає атрактором глобальних економічних змін. Веберівський підхід дозволяє простежити механізм впливу релігійно-етичних мотивів на економічну поведінку, що є важливим для аналізу сучасних інституційних перетворень в Україні [17].

Науковий пріоритет уведення в теоретичний оборот ментальності соціальних груп як основної інституції належить раннім інституціоналістам — Т. Веблену, В. Гамільтону, Дж. Коммонсу, В. Мітчеллу [1, с. 5].

У сучасній економічній науці дослідження ментальних чинників набуває особливої ваги в контексті інституційних трансформацій. Зарубіжні дослідники відзначають, що для проведення ефективної економічної політики необхідно реформувати загальноприйняті правила гри, тобто інституції, які формують і, певною мірою, регулюють політичні, соціальні та економічні процеси [14, с. 85].

Як зазначає Т. Гайдай, в інституційній теорії економічну ментальність розглядають як сукупність стійких інтелектуальних та психологічних установок, що визначають спосіб сприйняття господарської реальності. Дослідниця обґрунтовує роль господарського менталітету як «фільтра» для інституційного проєктування, зазначаючи, що успіх будь-якої формальної норми залежить від її комплементарності з ментальними установками суспільства [1, с. 5]. О. Лусте у своїх працях акцентує увагу на взаємозв'язку між ментальністю та формуванням соціального капіталу як необхідної умови економічного зростання [3].

Для ідентифікації специфіки українського господарського менталітету ключове значення мають методичні розробки Г. Гофстеде. Його модель культурних вимірів (дистанція влади, індивідуалізм/колективізм,

маскулінність/фемінінність, уникнення невизначеності) дозволяє кількісно та якісно оцінити бар'єри інституційної адаптації [8].

Формулювання цілей статті. Метою статті є теоретичне обґрунтування ролі господарського менталітету в процесах інституційної трансформації економіки України, а також виявлення особливостей його впливу на легітимацію впровадження ринкових реформ у сучасних умовах.

Наукова новизна дослідження полягає в інтеграції інституційного підходу з аналізом господарського менталітету в умовах воєнної трансформації економіки України, ідентифікації ключових ментальних характеристик економічної поведінки на основі культурних вимірів Г. Гофстеде, а також в обґрунтуванні ролі ментальних моделей як чинника інституційної інерції.

Виклад основного матеріалу дослідження. В інституційній теорії економічний розвиток суспільства розглядається як результат взаємодії формальних і неформальних інституцій. Представники традиційного інституціоналізму трактують інституції як сформовані в процесі історичного розвитку та успадковані наступними поколіннями стійкі ментальні й поведінкові зразки — звичаї, традиції, та моделі мислення, які регулюють соціально-економічну взаємодію як на звичаєвому, так і на правовому рівнях. Водночас Д. Норт, як представник нового інституціоналізму, визначає інституції як правила гри чи створені людиною обмежувальні рамки, що структурують взаємодію між економічними агентами, підкреслюючи їх відокремленість від індивідів та організацій [20]. Важливим є те, що ці правила формуються й закріплюються в культурі та господарському менталітеті суспільства і, на відміну від формальних норм, змінюються вкрай повільно, зумовлюючи інституційну інерцію трансформаційних процесів. У цьому контексті господарський менталітет постає ключовою неформальною інституцією, яка визначає характер сприйняття та реального функціонування формальних економічних організацій [19]. Саме тому його аналіз є необхідною передумовою глибокого розуміння специфіки інституційної трансформації економіки України.

У сучасних економічних дослідженнях роль ментальності у формуванні та функціонуванні інституційної системи суспільства залишається недостатньо розкритою, попри її значущість для пояснення трансформаційних процесів. Водночас у наукових підходах простежується варіативність трактувань цієї категорії, що зумовлює необхідність її уточнення та співвіднесення з близькими поняттями.

Поряд із категорією «економічна ментальність» у науковому дискурсі використовується поняття «господарський менталітет». Якщо економічна ментальність відображає широку систему соціально-економічних уявлень, цінностей та установок, що формуються на рівні суспільства, то господарський менталітет доцільно розглядати як їх конкретизований прояв у сфері господарської діяльності — у практиках ведення бізнесу, ставленні до власності, праці, ризику, підприємництва та відповідальності [5, с. 232].

Також дослідники виокремлюють трудовий менталітет як структурний елемент господарського менталітету, оскільки він визначає характер включення індивіда у виробничі та організаційні процеси [5, с. 234].

Отже, доцільно розрізняти три взаємопов'язані рівні:

- економічну ментальність як широку соціокультурну основу економічної поведінки;
- господарський менталітет як конкретизований поведінковий вимір економічної активності;
- трудовий менталітет як компонент, що характеризує ставлення до праці та виробничої діяльності.

У зарубіжній економічній літературі категорія «ментальність» не використовується як самостійний теоретичний конструкт у тому вигляді, в якому вона представлена в пострадянському науковому дискурсі. Водночас її зміст відображається через суміжні поняття — «informal institutions», «belief systems», «mental models» (Д. Норт) [20], «economic culture», «values» (Г. Гофстеде) [8], «spirit of capitalism» (М. Вебер) [17], «social capital» [3]. Таким чином, у міжнародній традиції господарський менталітет аналізується як сукупність неформальних інституцій, ціннісних орієнтацій та моделей

економічної поведінки, що визначають характер функціонування формальних правил.

Узагальнення наукових підходів засвідчує, що економічна ментальність розглядається як багатовимірна категорія, що поєднує цінності, норми та поведінкові патерни, які безпосередньо впливають на господарську активність і сприйняття економічних змін (Табл.1).

Таблиця 1. Підходи до визначення поняття «економічна ментальність»

Автор	Визначення економічної ментальності
В. С. Резнік	Економіко-психологічне підґрунтя, що втілює соціально-психологічні наслідки попередніх історичних і географічних умов життєдіяльності, що дає змогу одноманітно сприймати, інтерпретувати та оцінювати навколишню соціально-економічну реальність, адекватно розуміти та діяти відповідно до усталених упродовж історичного розвитку цінностей, норм та взірців поведінки в різних соціально-економічних ситуаціях.
Т. В. Гайдай	Сформована індивідуальна та суспільна економічна свідомість, специфічний характер якої визначається біосоціальними факторами, культурною своєрідністю, етнонаціональними та іншими особливостями носіїв ментальності. Зміст економічної ментальності: • цінності, мотиви, норми, зразки економічної поведінки й соціальної взаємодії у сфері господарської діяльності; • ціннісно-мотиваційне ставлення до праці й багатства; • уявлення про сприйняття та надання переваги певним організаційним формам господарювання; стереотипи споживання та ін.
М. Кубаєвський	Особливості економічних цінностей і норм поведінки, результати діяльності, характер економічної культури, рівень знань населення, а також міра пізнання і використання економічних законів, інтересів і мотивів господарювання.
О. В. Бондаренко	Рівень національної соціально-економічної свідомості суспільства, соціальних груп і верств населення, окремих індивідів, сприйняття ними суті економічної (господарської) діяльності, ціннісних орієнтацій, інтересів, потреб, що зумовлюють спонукальні мотиви соціально-економічної активності.
О. П. Зоря	Сукупність алгоритмів, напрямів думок, елементів духовного складу, стереотипів і цінностей, якими визначається соціально-економічна (господарська) поведінка людей.
О. О. Лусте	Це філософська категорія, яка узагальнено відображає рівень національної соціально-економічної свідомості суспільства, соціальних груп й верств населення, окремих індивідів, сприйняття ними суті економічної (господарської) діяльності, ціннісних орієнтацій, інтересів, потреб, що зумовлюють спонукальні мотиви певної соціально-економічної активності.

Джерело: складено авторами на основі [1; 4].

Слід також зауважити, що в науковій літературі поняття «ментальність» частіше використовується у контексті досліджень політичної ментальності та національної ідентичності. Соціологи, політологи та історики звертаються до цієї категорії з метою пояснення панівних суспільно-політичних настроїв, моделей взаємодії з владою та особливостей сприйняття механізмів державного управління, що безпосередньо впливають на політичні процеси. Водночас економічний вимір ментальності тривалий час залишався менш систематизованим у межах економічної теорії. Проте ціннісні орієнтації та поведінкові настанови суспільства не меншою мірою визначають характер господарської поведінки, ставлення до власності, підприємництва, конкуренції та економічної відповідальності. Саме тому інтеграція категорії ментальності в економічний аналіз є необхідною передумовою підвищення результативності інституційних реформ та забезпечення сталого економічного розвитку.

Сучасні дослідники політичної ментальності до найхарактерніших рис української ментальності відносять миролюбність, емоційність, індивідуалізм, поєднаний із почуттям колективізму на добровільних демократичних засадах, антеїзм (глибинний зв'язок із землею), працьовитість, розвинене почуття приватної власності, волелюбність, відкритість до інших культур, естетизм [9; 10; 13]. Водночас природно-географічні умови — родючі землі, відносно м'який клімат, відсутність систематичних природних катаклізмів — сприяли формуванню й таких рис, як надмірна терплячість, схильність до очікування зовнішнього вирішення проблем, певна соціальна пасивність [9, с. 35].

Фундаментальними рисами політичної ментальності українців є підтримка демократичних цінностей і прав людини, несприйняття авторитаризму, свободолобивість, толерантність, миролюбність, схильність до самоврядування й самоорганізації, а також індивідуалізм [7; 9; 11; 12; 13]. Особливо показовою є риса свободолобивості, яка в кризові періоди зазнає якісної трансформації: від стану *vita minima* — відстороненого,

приватизованого існування — до *vita maxima et heroica*, що передбачає повну мобілізацію духовних і матеріальних ресурсів, активний спротив і готовність до самопожертви [9, с. 35; 18].

Важливо підкреслити, що риси політичної ментальності безпосередньо корелюють із економічною ментальністю та господарським менталітетом. Зокрема, поєднання індивідуалізму з добровільним колективізмом відображається у специфічній моделі економічної поведінки: прагненні до особистої господарської автономії та готовності до кооперації. Розвинені почуття приватної власності та хазяйновитість формують потенціал для підприємницької активності і підтримки ринкових відносин. Водночас надмірна терплячість і схильність до очікування «саморозв'язання» проблем знижують рівень економічної ініціативи.

Таким чином, політична та економічна ментальність перебувають у тісній взаємодії, формуючи цілісний ціннісно-поведінковий комплекс суспільства. Політична ментальність визначає рівень довіри до влади та готовність підтримувати реформи, тоді як економічна відображає ставлення до власності, праці, підприємництва, конкуренції й економічної відповідальності, а також характер господарської поведінки. Урахування обох вимірів дає змогу прогнозувати можливі бар'єри реформ, знижувати рівень інституційної інерції та підвищувати адаптивність трансформаційних процесів. Саме така міждисциплінарна інтеграція створює методологічні передумови для підвищення ефективності інституційних змін в Україні.

Аналізуючи особливості української економічної ментальності, Т. Гайдай наголошує на необхідності врахування історичних етапів її становлення. Серед ключових віх формування економічної ментальності українців дослідниця виокремлює добу Київської Русі, розвиток селянства та козацтва, а також період становлення капіталістичних відносин у другій половині XIX – на початку XX ст. [1, с. 6]. Ці історичні етапи зумовили формування низки визначальних рис, які й сьогодні впливають на господарську поведінку, зокрема це:

- індивідуалізм, орієнтація на самостійне ухвалення економічних рішень;
- прагнення до економічної незалежності (наприклад: одноосібне селянське та хутірське господарство, фермерство);
- антиобщинність і неприйняття колективно-примусових моделей;
- антиавторитаризм і тяжіння до демократичних форм організації суспільства (багатокнязівство, виборність гетьманської влади, республіканські елементи козацької державності);
- антиетатизм — прагнення покладатися на власні сили, а не на державу;
- прагнення до статку, позитивне ставлення до матеріального добробуту як результату праці;
- національна працьовитість і дисциплінованість [1, с. 6].

Зазначені елементи ментальності корелюють із рисами психології ринкового типу [1, с. 6]. Водночас ментальність виступає джерелом інституційних змін, оскільки формує ідейну основу господарських відносин і є первинною складовою інституційних перетворень, особливо в трансформаційних економіках. Зокрема, ментальність формує та легітимізує формальні інституції через кілька взаємопов'язаних механізмів.

По-перше, виступає джерелом правил. Неформальні норми часто є первинним матеріалом для створення формальних інституцій, а успішні закони та реформи, як правило, гармонізуються із домінуючими культурними цінностями та ментальними установками.

По-друге, виконує функцію легітимізації: формальні норми стають дієвими лише тоді, коли їх сприймає більшість населення. Якщо формальні правила суперечать глибоко вкоріненій ментальності (наприклад, колективістській на противагу індивідуалістичній), вони можуть бути ігноровані, обходитися або викликати соціальний спротив.

По-третє, ментальність створює інституційну інерцію, яка визначає траєкторію подальшого розвитку (path dependence). Це пояснює, чому копіювання успішних формальних інституцій (наприклад, західних) в інше

культурне середовище часто виявляється неефективним або призводить до інституційних пасток.

Таким чином, нехтування історично сформованими елементами економічної ментальності може призводити до розриву між формально запровадженими нормами та реальними господарськими практиками, що, у свою чергу, зумовлює інституційну інерцію. Натомість узгодження реформ із домінантними ментальними характеристиками — індивідуалізмом, прагненням до самостійності, антиетатизмом і водночас працьовитістю — здатне підвищити результативність трансформаційних процесів і сприяти формуванню стійкої інституційної структури економіки України.

Історично сформовані риси української економічної ментальності зазнали суттєвої деформації в умовах радянської соціально-економічної системи. Запровадження командно-адміністративного устрою, примусова колективізація, ліквідація приватної власності як основи економічної самостійності призвели до руйнування традиційних механізмів господарської автономії. Індивідуалізм і економічна незалежність були витіснені патерналістськими установками, залежністю від централізованого розподілу ресурсів та домінуванням колективних форм організації праці. Антиетатизм і антиавторитаризм, притаманні українській економічній культурі, були замінені практиками підпорядкування державі, що сприяло формуванню орієнтації на зовнішню відповідальність за результати господарської діяльності. Позитивне ставлення до матеріального добробуту зазнало моральної дискредитації через ідеологізацію бідності та рівності, що підірвало мотивацію до продуктивної праці й накопичення капіталу.

Деформація економічної ментальності супроводжувалася цілеспрямованим впливом на світоглядні орієнтації населення. Як зазначає О. Гордійчук, через комуністичні гасла насаджувалися такі поведінкові установки, як безвідповідальність, демонстративна працелюбність, патерналізм та перекладання відповідальності на державу, що сприяло формуванню почуття безпорадності та зниженню мотивації до самостійної

економічної активності. Наслідком цього стало поширення байдужості до суспільних процесів, низької самооцінки та відчуття неспроможності впливати на власне життя, окремі прояви яких і сьогодні простежуються в українському суспільстві [9, с. 37].

У результаті сформувався специфічний тип деформованої економічної ментальності, для якого характерні зниження довіри до формальних правил, поширення неформальних практик адаптації до дефіцитної економіки, толерантність до тіньових механізмів і подвійних стандартів. Як наслідок, після здобуття незалежності виникла інституційна асинхронність реформ.

З позицій інституційної теорії така ситуація пояснюється розривом між формальними правилами та ментальними моделями економічної поведінки, що формувалися впродовж десятиліть радянського періоду. Ця спадщина значною мірою визначає сучасні бар'єри розвитку підприємництва, низький рівень інституційної довіри й обмежену ефективність економічних перетворень в Україні.

Оцінюючи сучасний стан господарського менталітету, дослідники зазначають, що поряд із історично притаманними українській економічній культурі рисами, зберігаються й деформовані характеристики, успадковані з радянського періоду. В. Осецький підкреслює, що низький рівень довіри, схильність до перекладання відповідальності на державу та очікування зовнішнього вирішення економічних проблем ускладнюють формування ефективних ринкових механізмів [6]. Подібну позицію підтримують А. Карпенко та А. Ільїна, які наголошують на визначальному впливі ментальних установок на економічну поведінку та результативність реформ [5].

Водночас сучасний етап розвитку України характеризується глибокими соціально-економічними трансформаціями, зумовленими повномасштабною війною, міграційними процесами та структурною перебудовою економіки. Ці чинники змінюють ставлення населення до приватної власності, підприємництва, фінансового планування та ролі держави в господарській системі. З одного боку, посилюється економічна ініціативність,

розширюються горизонтальні мережі взаємодії, розвиваються волонтерські та громадські форми економічної координації. З іншого боку, високий рівень невизначеності й ризиків стимулює переважання короткострокових стратегій поведінки, обережність у сфері інвестування та накопичення капіталу.

Отже, матриця взаємозв'язку ментальних характеристик та інституційних наслідків в економіці України демонструє суперечливу структуру господарського менталітету українців (Табл. 2).

Таблиця 2. Матриця взаємозв'язку ментальних характеристик та інституційних наслідків в економіці України

Ментальна характеристика	Історичне походження	Прояв у сучасній економічній поведінці	Інституційний наслідок
Індивідуалізм	Козацька традиція, хутірський тип господарювання	Розвиток самозайнятості та малого бізнесу	Потенціал для підприємництва та децентралізації
Прагнення до економічної самостійності	Селянське та фермерське господарство	Попит на автономні форми зайнятості	Формування горизонтальних економічних зв'язків
Антиетатизм	Досвід зовнішнього панування	Недовіра до державного регулювання	Тінізація економіки, слабка легітимація реформ
Патерналізм	Радянська система	Очікування соціальної опіки	Зниження економічної ініціативи
Висока дистанція влади	Авторитарна спадщина	Пасивне прийняття рішень “згори”	Централізація управління, низька участь громад
Уникнення невизначеності	Травматичний історичний досвід	Схильність до короткострокових стратегій	Обмеження інвестиційної активності
Працьовитість	Аграрна культура	Високий рівень трудової мобілізації	Продуктивний потенціал
Самоорганізація (актуалізована війною)	Волонтерський рух, громадські ініціативи	Посилення локальних економічних мереж	Зростання соціального капіталу

Джерело: складено авторами на основі [1; 10].

Таким чином, ментальні установки виступають важливим фактором інституційних змін, визначаючи специфіку економічної поведінки та адаптацію суспільства до реформ.

Для емпіричного зіставлення ментальних характеристик з економічними результатами доцільно використати культурну модель Г. Гофстеде. За результатами кореляційно-регресійного аналізу О. Лусте та З. Галушки, високий рівень індивідуалізму, низька дистанція влади та помірне уникнення невизначеності мають статистично значущий позитивний зв'язок із показниками ефективності національних економік. Суспільства, в яких переважають довіра, ініціативність, орієнтація на особисту відповідальність і самостійність, демонструють вищі темпи економічного розвитку. [2, с. 15]

Порівняльний аналіз країн за індексами індивідуалізму (IDV) та дистанції влади (PDI) підтверджує поляризацію світового економічного простору: економічно розвинуті держави тяжіють до кластеру з високим рівнем індивідуалізму та низькою дистанцією влади, тоді як країни з нижчими показниками економічної ефективності характеризуються поєднанням низького індивідуалізму та високої централізації влади (Рис. 1).

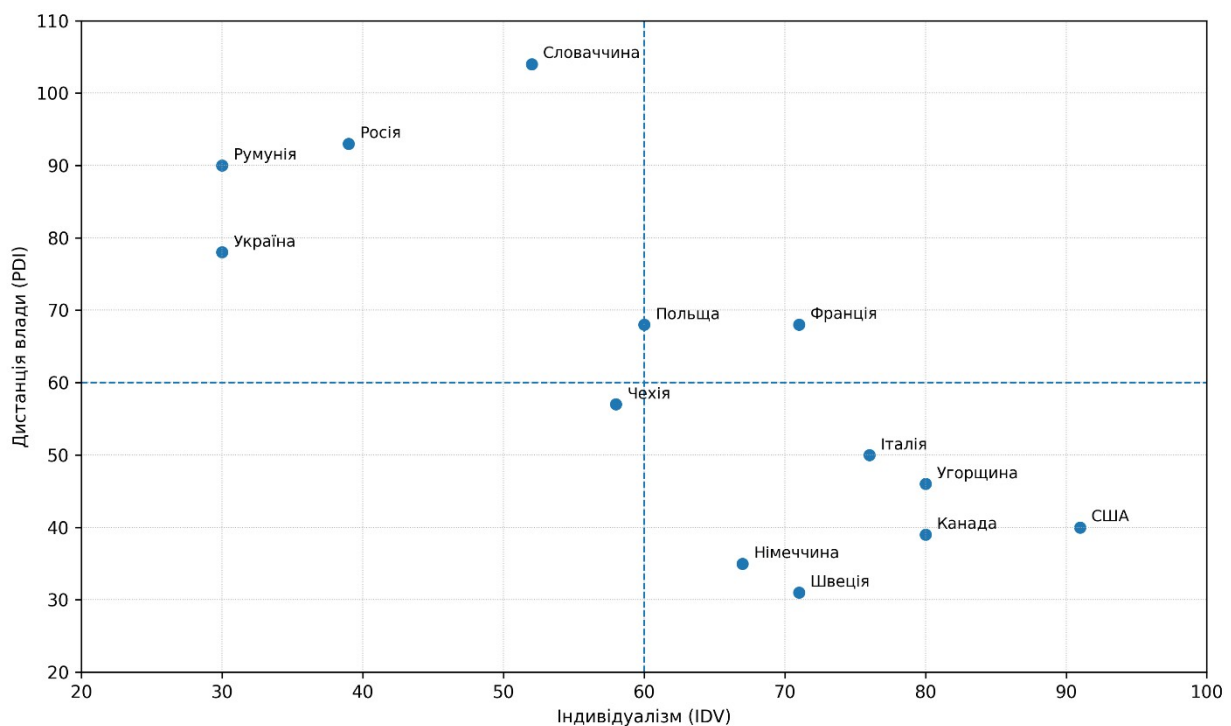

Рис. 1. Кластерна схема: співвідношення індивідуалізму (IDV) та дистанції влади (PDI) для окремих країн (за Г. Гофстеде)

Джерело: складено авторами на основі [2; 4].

Україна займає проміжне положення, поєднуючи середній рівень індивідуалізму з високою дистанцією влади та значним уникненням невизначеності, що корелює з обмеженою інституційною довірою, схильністю до короткострокових економічних стратегій і стриманим ставленням до підприємницького ризику.

Профіль України за основними культурними вимірами дає змогу кількісно оцінити ключові ментальні параметри та окреслити їх потенційний вплив на економічну поведінку та адаптивність реформ.

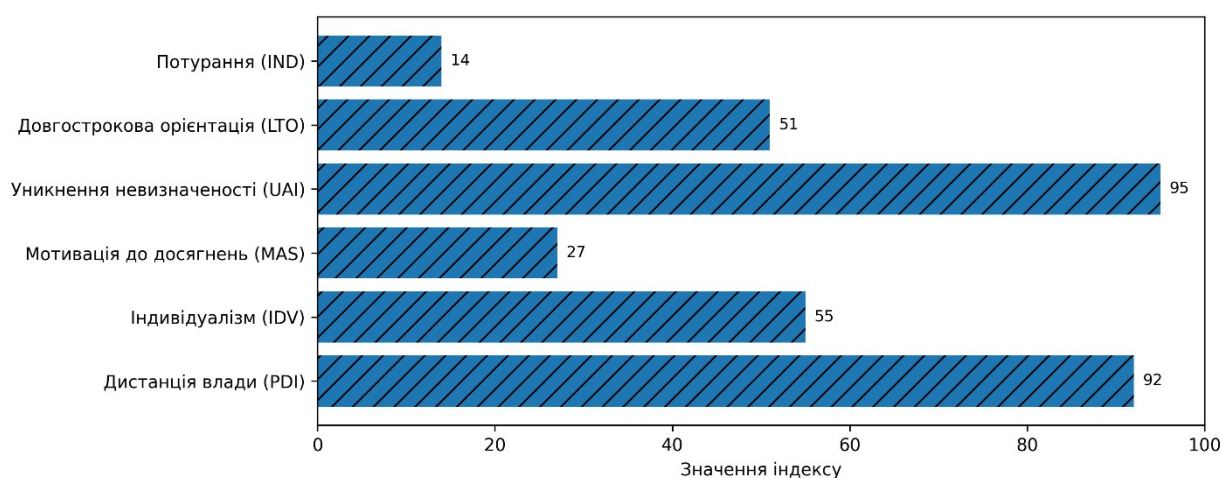

Рис. 2. Профіль господарського менталітету України за моделлю культурних вимірів Г. Гофстеде

Джерело: складено авторами на основі [8].

З метою систематизації отриманих результатів у Таблиці 3 представлено інтерпретацію культурних вимірів українців. Узагальнення наведених характеристик свідчить, що українці зорієнтовані на адаптацію до нестабільності, а не на її проактивне подолання, що істотно обмежує потенціал структурної модернізації та довгострокового розвитку економіки.

Результати дослідження свідчать про необхідність інтеграції ментальних характеристик у процес формування економічної політики та інституційного проектування. З огляду на історично сформовані особливості українського господарського менталітету та його трансформацію під впливом радянської спадщини й сучасних воєнних викликів, доцільно запропонувати наступні напрями вдосконалення інституційних змін.

Таблиця 3. Виміри господарського менталітету українців та їх вплив на економічні процеси

Вимір	Опис	Наслідки для економічних процесів
Дистанція влади	Висока централізація влади, низька довіра до керівництва	Обмеження ініціативності на місцевому рівні, зниження ефективності зворотного зв'язку
Індивідуалізм	Баланс між колективізмом і самостійністю	Потенціал розвитку малого та середнього бізнесу за сприятливого регуляторного середовища
Мотивація до досягнень	Низька підприємницька ініціатива, слабка орієнтація на інновації	Повільні темпи інноваційного розвитку, обмежена конкуренція, низька інвестиційна активність
Уникнення невизначеності	Високе прагнення стабільності, страх перед змінами, бюрократичний підхід	Консервативність економічної поведінки, уповільнення реформ, перевага короткострокових стратегій
Довгострокова орієнтація	Середній рівень стратегічного мислення, адаптація до змін без довгострокових пріоритетів	Непослідовність економічного планування, залежність від поточних економічних умов
Потурання	Суворі трудові етики, соціальний контроль, низька відкритість до нових підходів	Повільна адаптація до сучасних бізнес-моделей, стримана споживча активність

Джерело: складено авторами на основі [8].

По-перше, економічна політика має стимулювати індивідуальну ініціативу та економічну самостійність шляхом розвитку малого й середнього підприємництва, спрощення регуляторних процедур та розширення доступу до фінансових ресурсів.

По-друге, з метою зниження дистанції влади та підвищення інституційної довіри необхідно посилювати прозорість державного управління, впроваджувати механізми підзвітності та залучати громадськість до процесів ухвалення економічних рішень.

По-третє, враховуючи високий рівень уникнення невизначеності, важливо формувати стабільне та передбачуване нормативне середовище, що забезпечуватиме довгострокове планування та інвестиційну активність.

По-четверте, потрібно розвивати економічну освіту та фінансову грамотність населення задля подолання патерналістських установок і стимулювання відповідального економічного вибору.

По-п'яте, необхідно підтримувати горизонтальні економічні зв'язки, волонтерські ініціативи та локальні форми самоорганізації, які в умовах

війни продемонстрували високий адаптаційний потенціал і можуть стати основою формування інклюзивної економічної моделі.

Висновки та перспективи подальших розвідок. Господарський менталітет є ключовим неформальним чинником інституційної трансформації економіки України. Історично сформовані риси української економічної ментальності (індивідуалізм, прагнення до економічної самостійності, антиетатизм і працьовитість) створюють потенціал для розвитку ринкових відносин, однак їх реалізація була деформована внаслідок тривалого функціонування командно-адміністративної системи.

Результати аналізу засвідчують суперечливе поєднання ринкових орієнтацій із проявами інституційної інерції. Застосування моделі Г. Гофстеде підтверджує зв'язок між ментальними характеристиками та економічною ефективністю: високий рівень індивідуалізму і низька дистанція влади позитивно корелюють із розвитком економіки, тоді як Україна перебуває у перехідній зоні між різними ментальними моделями.

Здійснений аналіз підтверджує необхідність урахування господарського менталітету як самостійного об'єкта економічної політики та інституційного проектування.

Перспективи подальших досліджень пов'язані з емпіричним аналізом трансформації господарського менталітету в умовах війни та повоєнного відновлення, а також із вивченням впливу економічної ментальності на розвиток соціального капіталу та інноваційної економіки України.

Література

1. Гайдай Т. В. Інституційна теорія: дослідження економічної ментальності. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія: Економіка*. 2007. № 93. С. 4–7.
2. Галушка З., Лусте О. Аналіз впливу господарського менталітету на економічний розвиток країни: кореляційно-регресійний аналіз. *Вісник*

Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія: Економіка. 2013. № 12(153). С. 13–18.

3. Лусте О. Господарський менталітет як чинник розвитку соціального капіталу. *Науковий вісник Чернівецького університету.* 2014. № 681. С. 33–37.

4. Лусте О. О. Економічний менталітет як складова трансформаційних перетворень економіки. *Економічна теорія.* 2015. № 2. С. 45–52.

5. Карпенко А. В., Ільїна А. С. Вплив ментальності на економіку. *Економіка і суспільство.* 2017. № 9. С. 231–236.

6. Осецький В. Господарський менталітет як чинник розвитку економічного середовища. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія: Економіка.* 2013. № 12(153). С. 75–79.

7. Бондаренко О. Українська національна економічна ментальність і «дух капіталізму». *Гуманітарний вісник ЗДІА.* 2012. № 36. С. 57–68.

8. The Culture Factor Group. Country comparison tool: Ukraine, Poland. URL: <https://www.theculturefactor.com/country-comparison-tool?countries=ukraine,poland> (дата звернення: 05.02.2025).

9. Гордійчук О. Трансформація політичної ментальності українського суспільства у період перебування в складі СРСР. *Міжнародні та політичні дослідження.* 2024. № 4(4). С. 34–40. URL: [https://doi.org/10.26642/sas-2024-4\(4\)-34-40](https://doi.org/10.26642/sas-2024-4(4)-34-40) (дата звернення: 05.02.2025).

10. Стражний О. С. Український менталітет: ілюзії, міфи, реальність. Київ: Книга, 2008. 368 с.

11. Рубан А. Визначальні чинники української політичної ментальності. *Регіональні студії.* 2022. № 29. С. 167–171.

12. Кривошеїн В. Політична ментальність сучасного українського суспільства. *Філософія та політологія в контексті сучасної культури.* 2018. № 10. С. 25–37.

13. Гордійчук О. Ментальність у добу глобалізації: монографія. Житомир: НОВОГрад, 2021. 372 с.
14. Dequech D. Economic institutions: explanations for conformity and room for deviation. *Journal of Institutional Economics*. 2013. № 9(1). С. 81–108.
15. Історія економічних учень: підручник / за ред. В. Д. Базилевича. Київ: Знання, 2005. С. 388–428.
16. Dahrendorf A., Felgenhauer K. Die historische Schule der Ökonomik. Dresden: Technische Universität Dresden, 2006. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/236364502.pdf> (дата звернення: 06.02.2026).
17. Вебер М. Протестантська етика і дух капіталізму / пер. з нім. О. Погорілий. Київ: Наш формат, 2018. 475 с.
18. Hordiichuk O. The ideological and ontological causes of Russia's war on Ukraine. *Ethics in Progress*. 2023. № 14(1). С. 4–23.
19. Hodgson G. What are institutions? *Journal of Economic Issues*. 2006. № 40(1). С. 1–25.
20. North D. Institutions, Institutional Change and Economic Performance. Cambridge: Cambridge University Press, 1990.

References

1. Haidai, T.V. (2007), “Institutional theory: research of economic mentality”, *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Serii: Ekonomika*, vol. 93, pp. 4–7.
2. Halushka, Z. and Luste, O. (2013), “Analysis of the influence of economic mentality on national economic development: correlation and regression analysis”, *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Serii: Ekonomika*, vol. 12, no. 153, pp. 13–18.
3. Luste, O. (2014), “Economic mentality as a factor of social capital development”, *Naukovyi visnyk Chernivetskoho universytetu*, vol. 681, pp. 33–37.

4. Luste, O.O. (2015), "Economic mentality as a component of transformational changes of the economy", *Ekonomichna teoriia*, vol. 2, pp. 45–52.
5. Karpenko, A.V. and Ilina, A.S. (2017), "Influence of mentality on the economy", *Ekonomika i suspilstvo*, vol. 9, pp. 231–236.
6. Osetskyi, V. (2013), "Economic mentality as a factor of economic environment development", *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Seriia: Ekonomika*, vol. 12, no. 153, pp. 75–79.
7. Bondarenko, O. (2012), "Ukrainian national economic mentality and the 'spirit of capitalism'", *Humanitarnyi visnyk ZDIA*, vol. 36, pp. 57–68.
8. The Culture Factor Group (2025), "Country comparison tool: Ukraine, Poland", available at: <https://www.theculturefactor.com/country-comparison-tool?countries=ukraine,poland> (Accessed 5 February 2025).
9. Hordiichuk, O. (2024), "Transformation of political mentality of Ukrainian society during the USSR period", *Mizhnarodni ta politychni doslidzhennia*, vol. 4, no. 4, pp. 34–40, [https://doi.org/10.26642/sas-2024-4\(4\)-34-40](https://doi.org/10.26642/sas-2024-4(4)-34-40).
10. Strazhnyi, O.S. (2008), *Ukrainskyi mentalitet: iliuzii, mify, realnist* [Ukrainian mentality: illusions, myths, reality], Knyha, Kyiv, Ukraine.
11. Ruban, A. (2022), "Determinants of Ukrainian political mentality", *Rehionalni studii*, vol. 29, pp. 167–171.
12. Kryvoshein, V. (2018), "Political mentality of modern Ukrainian society", *Filosofia ta politolohiia v konteksti suchasnoi kultury*, vol. 10, pp. 25–37.
13. Hordiichuk, O. (2021), *Mentalnist u dobu hlobalizatsii* [Mentality in the era of globalization], NOVOhrad, Zhytomyr, Ukraine.
14. Dequech, D. (2013), "Economic institutions: explanations for conformity and room for deviation", *Journal of Institutional Economics*, vol. 9, no. 1, pp. 81–108.

15. Bazylevych, V.D. (Ed.) (2005), *Istoriia ekonomichnykh uchen* [History of economic thought], Znannia, Kyiv, Ukraine, pp. 388–428.
16. Dahrendorf, A. and Felgenhauer, K. (2006), *Die historische Schule der Ökonomik*, Technische Universität Dresden, available at: <https://core.ac.uk/download/pdf/236364502.pdf> (Accessed 6 February 2026).
17. Weber, M. (2018), *Protestantska etyka i dukh kapitalizmu* [The Protestant ethic and the spirit of capitalism], Nash format, Kyiv, Ukraine.
18. Hordiichuk, O. (2023), “The ideological and ontological causes of Russia’s war on Ukraine”, *Ethics in Progress*, vol. 14, no. 1, pp. 4–23.
19. Hodgson, G. (2006), “What are institutions?”, *Journal of Economic Issues*, vol. 40, no. 1, pp. 1–25.
20. North, D. (1990), *Institutions, Institutional Change and Economic Performance*, Cambridge University Press, Cambridge, UK.

Отримано редакцією журналу / Received: 02.03.26

Прорецензовано / Revised: 12.03.26

Схвалено до друку / Accepted: 20.03.26